

10. Nikolaenko S., Bondar M., Bulgakova O., Vartukapteinis K. Possibilities to control students' knowledge while trained for their future occupation in field of agricultural engineering. *Engineering for Rural Development*, 2020. Vol.19. P.1355-1363.
11. Nikolaenko S., Bulgakova O., Vasileva V., Zbaravska L. Study in possibilities of professional orientation in training of specialists in agrarian and technical universities. *Engineering for Rural Development*, 2021. Vol.20. P.212-219.
12. Vanashri Nargund-Joshi, Xiufeng Liu. Understanding Meanings of Interdisciplinary Science Inquiry in an Era of Next Generation Science Standards. In National Association for Research in Science Teaching Annual Conference. 2013. P.32.
13. Zbaravska L., Chaikovska O., Hutsol T., Slobodyan S., Dumanskyi O. Professional competence as a key factor in improving the quality of engineering education. Vide. Tehnologija. Resursi – Environment, Technology, Resources. 12th International Scientific and Practical Conference on Environment. Technology. Resources; Rezekne; Latvia; 2019. P.253-256. ISSN: 16915402
14. Zbaravska L., Chaikovska O., Semenysheva, R., Duhanets V. Interdisciplinary approach to teaching physics to students majoring in agrarian engineering and agronomy. *Independent journal of management & production*. 2019. Vol.10(7). P.645-657.
15. Возна М., Гром'як М. Співпраця та інтеграція у природничо-математичному циклі. *Фізика та астрономія в школі*. 2003. №2. С.16-19.
16. Гончаренко С.У. Гуманізація освіти як основний критерій розробки засобів реалізації сучасних технологій навчання. *Наукові записки. Серія: педагогічні науки*. Вип.34. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка. 2001. С.3-6.

СУЧАСНІ ЛЕКЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ОБЛІКОВИХ ДИСЦИПЛІН ЯК НЕОБХІДНОЇ СКЛАДОВОЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-300-2-12>

Світлана СТЕНДЕР

кандидат економічних наук, доцент

Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»

e-mail: stender1976@gmail.com

Вступ. Умовою розвитку стратегічного реформування та модернізації освіти в Україні є створення інноваційного освітнього середовища у вищих навчальних закладах через сприяння прогресивних нововведень, впровадження найсучасніших технологій і методів навчання. Навчальний процес має враховувати можливості сучасних інформаційних технологій та орієнтувати слухачів на формування освіченої, грамотної особистості, що здатна швидко адаптуватися до змін, які відбуваються в інформаційному суспільстві [2, с.274].

Особливостями організації і методики викладання облікових дисциплін є гуманізація професійної підготовки майбутніх фахівців, яка забезпечує всебічний розвиток особистості, індивідуальний підхід до суб'єктів навчальної діяльності. На сьогоднішній день, залишаються невирішеними питання, які безпосередньо стосуються чіткого обґрунтування лекційних підходів як необхідної складової навчального процесу та ефективного використання новітніх комп'ютерних та інформаційних технологій при викладанні облікових дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Однією із важливих тенденцій розвитку вищої освіти є перегляд самої концепції організації навчально-пізнавальної діяльності та педагогічного керівництва нею. Система організаційно-педагогічних впливів на навчальний процес, є не що інше як комплекс ситуаційно обумовлених моделей навчання і засобів діагностики, які в свою чергу дозволяють створити умови для максимального розвитку творчого потенціалу навчання.

Розвиток здібностей орієнтуватися в нових умовах, адаптуватися до нових вимог, ось чому служить інноваційна система. Сучасна педагогіка відмовляється від жорсткого «авторитарного управління», де студент чи слухач виступає «об'єктом» навчальних впливів, переходить до системи організації підтримки і стимулювання пізнавальної самодіяльності об'єкта навчання, створенню умов для творчості та навчання. Саме на це спрямована ідеологія активного навчання, в якій «школа пам'яті» звільняє місце «школі мислення» суспільстві [1, с.138].

Одним із способів створення таких умов є застосування викладачем методів активного навчання як складової сучасних інноваційних технологій, що широко впроваджуються в практику вузу. Саме активні методи навчання допомагають студентів відкритися як особистості. Активна мислительна та практична діяльність тих, що навчаються, є важливим чинником підвищення ефективності опанування і практичного засвоєння навчального матеріалу.

Існують різноманітні класифікації методів активного навчання. Так деякі дослідники відносять до них ігрове проектування, імітаційний тренінг, розігрування ролей, ділова гра, аналіз конкретних ситуацій, відеопрактикум тощо. Прихильники когнітивної психології виділяють так звані «інтерактивні методи», використання яких співвідносять з переліком характеристик, що дозволяють визначити когнітивний стиль кожного студента, і в результаті, підібрати найбільш ефективну технологію навчання. До інтерактивних відносяться традиційні методи (лекція, відкрита дискусія), так і інноваційні (рефлексія, імітація, мозкова атака тощо) суспільстві [3, с. 152].

Відмінною особливістю всіх активних методів, по-перше, є те, що навчання проводиться в ситуаціях, максимально наближених до реальних, дозволяючи матеріал, що підлягає засвоєнню, ввести в ціль діяльності, а не в засоби, по-друге, відбувається не лише узагальнення знань, але й навчання і вміння практичного використання матеріалу, що в свою чергу, вимагає формування визначених психологічних якостей спеціалістів, і на кінець, по-третє, організується формування нової, якісно іншої установки на навчання в емоційно насиченому процесі колективної (студентської) творчої праці.

Однією з основних вимог підготовки викладачів облікових дисциплін є успішне володіння методикою викладання бухгалтерських дисциплін. Тільки володіння основними методичними прийомами дозволяє просто, переконливо, доказово і зрозуміло навчати студентів бухгалтерського обліку, а студентам – засвоювати теоретичні знання і набувати навиків з дисциплін, що вивчаються.

Методика викладання облікових дисциплін повинна давати відповідь на три питання: чого навчати, в якій послідовності і як навчати. Чого навчати вимагають програми курсів облікових дисциплін. Стосовно облікових дисциплін, то в методичній літературі, який роздають студентам матеріал опрацьований фрагментарно і не має чіткої та послідовної методичної системи. Точніше, цілісна методика викладання облікових дисциплін на сьогодні відсутня. В той же час, в нашій державі нагромаджений великий досвід, зокрема Київською і Галицькою (Тернопільською) бухгалтерськими школами. Звичайно, що цей багатющий досвід потребує і відповідного узагальнення в суспільстві [4, с. 253].

На нашу думку, навчальним закладам бракує автономії в підготовці навчальних планів і програм, що істотно ускладнює задоволення потреб студентів і бізнесу, а також в повній мірі застосовувати західні стандарти економічної освіти. Брак автономії в перегляді і удосконаленні навчальних планів перешкоджає використанню сучасних інформаційних технологій, що дають студентам можливість проводити незалежні дослідження в комп'ютерних класах, бібліотеках, вдома. Навчальні плани, а також організація педагогічного процесу повинні забезпечити гнучкість для пристосування технологічних змін в умовах діджиталізації. Тому не легко змінити розподіл часу в навчальному процесі через існуючі обмежуючі правила. При розгляді облікових дисциплін у вищих навчальних закладах, лекція є провідною, за всієї важливості практичних занять і формою навчання. Правильно обґрунтована, логічно побудована та вміло викладена лекція виступає найкращою формою передачі знань та їх засвоєння. Лекція, як основна форма навчання у вищому навчальному закладі, являє собою послідовний виклад навчального матеріалу в довільному об'ємі (питання, тема, розділ, курс) з метою його послідовного засвоєння. Щодо облікових дисциплін, то саме в лекції послідовно та систематично викладаються основні питання методології обліку.

Вважаємо, що кожна наступна тема повинна бути підготовлена у вигляді роздаткового матеріалу, найкраще це коли студенти роздруковують і самостійно опрацьовують майбутній матеріал, ще до викладу інформації лектором. Попереднє самостійне вивчення матеріалу студентами змінить і саму форму проведення лекційного заняття. Це вже не буде класична традиційна лекція, де потрібно конспектувати. Коли роздрукований лекційний матеріал буде в кожного студента, то лектор лише буде пояснювати незрозумілі моменти певної теми, а також в такий спосіб виникає підґрунтя для організації дискусій, мозкового штурму.

Одним з найбільш ефективних методів навчання є використання ситуаційних вправ і комп'ютерного моделювання (навчальні ділові ігри на основі спеціального програмного забезпечення). У той же час, коли метод ситуаційних вправ спрямований на навчання на основі аналізу реальних ситуацій у бізнесі, комп'ютерне моделювання репрезентує динамічні приклади ситуацій змодельованих викладачем для спеціального випадку.

Незважаючи на прогрес щодо залучення до процесу навчання інформаційних технологій існує потреба в забезпеченні студентів підручниками та іншими друкованими матеріалами. Надзвичайно важливо підготувати роздаткові і навчальні матеріали у форматі легко зрозумілого матеріалу, а саме: обмеженому, але з добре обробленим обсягом тексту, діаграми або таблиці замість довгих описових блоків, графіки і схеми, а також можливістю робити позначки в роздаткових матеріалах.

Лекції з облікових та споріднених дисциплін ґрунтуються на знаннях матеріалу з теоретичних основ бухгалтерського обліку. Лекції проводяться лекторами-професорами і доцентами вищого навчального закладу, а також провідними науковцями або спеціалістами, запрошеними для читання лекції. Навчальний процес покращився би, якщо читання окремих лекцій вченими або провідними спеціалістами для студентів і працівників вищих навчальних закладів в окремо відведений час з проблем, які стосуються даної навчальної дисципліни, але не охоплені навчальною програмою. Наприклад, на лекції з дисципліни «Звітність підприємства», яка викладається на старших курсах, корисно запрошувати працівників податкових органів. Отримана від них інформація, як правило, краще сприймається студентами, тому що останні відчувають наскільки важливими є застосування на практиці отриманих ними знань. Для проведення лекцій з предмету «Аудит» можна запросити сертифікованого аудитора, який на належному рівні може висвітлити відповідну тему.

Інтоніяція, міміка та жести викладача надають лекції емоційного забарвлення, що сприяє кращому розумінню її змісту. Крім того, прямий контакт з аудиторією посилює увагу слухачів. Студенти сприймають лекцію або із зацікавленістю до науки, або з байдужістю як до науки, так і до лектора, тому лекція, порівняно з самостійною роботою над підручниками, має значно більші можливості врахування специфіки аудиторії. Тому живий контакт з аудиторією є неодмінною умовою продуктивного викладання. Це пояснюється тим, що завдяки такому контакту вмілий лектор може одразу помітити, який матеріал розуміється студентами гірше, а отже, що потрібно ще раз пояснити. Або, навпаки, студенти швидко сприймають матеріал, а тому лектор може без вагань переходити до наступного питання.

Лекція дає можливість економити час: за дві академічні години студент отримує інформацію, на пошуки якої довелося б витратити набагато більше часу. Вміло складені лекції розвивають у студентів здатність до самостійного вивчення питань. Лектор не повинен намагатися викласти все, що він знає за темою лекції. Головне тут полягає в тому, чи спрямував лектор студента на самостійний пошук інформації. Виховна роль лекції багато в чому залежить від стилю викладання і відношення лектора до своєї праці. Навряд чи зможе лектор прищепити пунктуальність, якщо він регулярно запізнюється на 10-15 хвилин.

У лекції завжди можна викласти останні наукові та практичні досягнення чи дискусії, які ще не висвітлені в навчальній літературі (наукових виданнях). У випадках, коли з основних проблем курсу в посібниках і наукових статтях викладаються спірні і різномовні концепції, лекція необхідна для надання об'єктивної оцінки різним підходам і трактуванням.

У навчальному процесі вищої школи складається ряд ситуацій, коли лекційна форма навчання студентів не може бути замінена ніякою іншою. Наприклад, за відсутності підручників і навчальних посібників, частіше всього з нових курсів, що викладаються, лекція виконує функцію основного джерела навчальної інформації. Цю ж функцію виконує лекція у тих випадках, коли новий навчальний матеріал з конкретної теми ще не знайшов відображення у підручниках, або викладений у застарілому трактуванні. Деякі розділи та теми курсів особливо важкі для самостійного вивчення за підручниками та навчальними посібниками і потребують методичної переробки, яку здійснює лектор. Розглянемо основні функції лекції. До них відносяться: навчальна (або пізнавальна); наукова (або методологічна); виховна; стимулююча.

Навчальна (або пізнавальна) – полягає у забезпеченні виконання навчального плану та навчальної програми шляхом передачі студентам визначеного обсягу знань [6, с.129].

Наукова (або методологічна) – полягає у передачі студентам сучасного стану науки, її методу і змісту, принципів і закономірностей, її основних ідей та категорій, узагальнених нею фактів, явищ і подій. Тому щоб бути на рівні сучасної науки, лектор зобов'язаний постійно готуватися до лекцій, систематично поновлювати їх новим матеріалом, особливо мінлива нормативно-правова та законодавча база в бухгалтерському та податковому відношенні. Аналізуючи наукові теорії, розглядаючи сучасні проблеми науки, лектор розкриває методи дослідження, порівнює їх, з'ясовує принципи наукового пошуку, його загальні закономірності та предметну специфіку, тобто здійснює методологічну функцію лекційного викладання. Методичне значення лекції полягає насамперед у тому, що лектор розкриває студентам метод науки, за допомогою якого аналізуються життєві явища. Специфічні терміни, які були закладені в теоретичних основах бухгалтерського обліку поступово повинні збільшуватись, для того, щоб студенти могли розмовляти професійною мовою своєї, в даному випадку, облікової спеціальності. Особливу увагу слід приділяти бухгалтерським термінам на англійській мові, це буде цікаво і корисно.

Виховна функція – полягає в прищепленні студентам навиків самостійного мислення, поваги до своєї професії, працелюбності, моральності, вміння правильно оцінювати навколишні події та адекватно вести себе в нестандартних ситуаціях. Важливо пам'ятати, що пасивно передані лектором знання аналогічно сприймаються студентами, не забезпечуючи досягнення належних результатів.

Стимулююча функція – полягає у тому, що проводячи огляд джерел, порівнюючи і аналізуючи наукові напрями, теорії, ідеї, висновки, лектор виділяє основне, привертає увагу студентів до визначальних положень, викликає у них інтерес до вивчення літератури, до пошуку, тобто спрямовує на самостійну роботу.

На нашу думку, щоб об'єктивно розкрити питання сучасних лекційних підходів як необхідної складової навчального процесу доцільно класифікувати лекції за видами та дати їм характеристику сучасного сьогодення.

Вступна лекція – визначає основні проблеми курсу в цілому або його розділу. Під час її проведення надаються ключові питання, розуміння яких дозволяє краще засвоїти матеріал наступних тем або самостійно розбиратися в ньому. Вступні лекції повинні ознайомити студентів з метою та призначенням курсу, його роллю та місцем в системі навчальних дисциплін, що вивчаються майбутніми спеціалістами, містити короткий огляд курсу. У вступній лекції доцільно розповісти про загальну методику опанування курсу: дати характеристику навчального посібника або підручника, що рекомендується для студентів з даного предмету, вибірково ознайомити зі списком обов'язкової літератури, розповісти про інші види занять, які будуть доповнювати курс, вимоги до іспиту. Приділити увагу розповіді про дистанційну форму навчання, яка невід'ємно пов'язана із навчальним процесом в сучасних умовах.

Такий вступ допомагає студентам уявити загальний зміст та структуру курсу, орієнтує їх на систематичну роботу над лекціями он-лайн чи оф-лайн та спеціальною літературою, ознайомить з цікавими методами роботи над курсом (можливо на вибір). У вступній лекції характеризується місце теми серед інших тем, її логічні та методичні зв'язки з іншими розділами програми. Вступна лекція повинна посилити інтерес до пізнання, розвинути інші його мотиви, допомогти студентам зорієнтуватися в літературі, спрямувати їх на самостійну роботу. Якщо перша лекція викладена нецікаво, це спричинить негативне відношення студентів до подальших лекцій або навіть до всього лекційного курсу. Тому лектор повинен побудувати першу лекцію так, щоб викликати зацікавлення студентів до науки та бажання вивчати її і на далі. На нашу думку, перша лекція повинна готуватися лектором особливо ретельно.

Тематична (поточна) лекція – це найпоширеніший вид лекції у вищому навчальному закладі. Змістом тематичної лекції є послідовний та систематичний виклад теми, ознайомлення слухачів з основними категоріями, принципами та закономірностями. Характерною особливістю такого виду лекцій є їх взаємозв'язок з попередніми та наступними лекціями. Тут переважає принцип нерозривності та єдності цілого курсу лекцій. Це впливає на підготовку кожної лекції, на її місце та роль з вивчення цілого курсу. Тематичні лекції містять факти та їх аналіз, висновки, докази конкретних наукових положень. При цьому навчальний матеріал за темою викладається в обсязі, що перевищує вимоги програми та підручника, але водночас межі програмних вимог окреслюються досить чітко.

Лекції-консультації – викладаються зазвичай перед іспитами. Їх відмінність від тематичних лекцій полягає у тому, що вони містять лише окремі, як правило, найскладніші для студентів питання програми. На лекціях-консультаціях викладаються нові положення в науці, останні зміни, які відбулись в чинному законодавстві, наголосити ще раз на складних питаннях курсу, розкрити більш сучасні методи проходження виробничої практики (акцентувати увагу на закордонній практиці, за допомогою якої можна удосконалити іноземну мову), останні літературні публікації. Досить ефективним є проведення такого заходу: завчасно провести опитування студентів щодо їх побажань по удосконаленню навчання. Продумуючи план та готуючись до оглядової лекції, викладач повинен врахувати ці побажання студентів. Що стосується нетипових питань, то про них краще розповісти під час індивідуальної консультації.

Оглядові лекції націлені на новий рівень систематизації, узагальнення і поглиблення матеріалу, що викладається. Оглядові лекції повинні мати тематичну спрямованість, запобігати характерним помилкам при вивченні теми і вони є основним методом вивчення декількох тем програми. Такий вид лекції застосовується при викладенні відомостей, які мають інформаційне значення. Якщо для вступної лекції притаманні різні прийоми узагальнень, оціночних висновків, то оглядові лекції мають елементи розповіді та опису, які поєднуються з аналізом та узагальненням. Основним в оглядовій лекції є вміння так відібрати та згрупувати типові й характерні форми, щоб логічно підготувати студентів до розуміння закономірностей.

Отже, оглядова лекція – це не короткий конспект основних положень викладеного лекційного курсу, а систематизація знань на більш високому рівні. Оглядіві лекції частіше проводяться на заочному відділенні, представляючи конспективний огляд повного навчального курсу лекцій.

Установча лекція також рекомендується викладати студентам заочного відділення, що приступають до вивчення даної дисципліни. Завданням таких лекцій є, по-перше, спрямування студентів на глибоке самостійне вивчення предмету за літературними джерелами, по-друге, максимальне надання допомоги їм у цій роботі. Лектор знайомить студентів зі змістом і призначенням предмету, його основними поняттями та методами, головними проблемами при його вивченні. Значна частина часу відводиться ознайомленню з необхідною літературою (першоджерелами та підручниками), методичними вказівками та рекомендаціями з вивчення предмету, написання контрольних робіт та з вимогами до іспиту. Одне з головних завдань такої лекції – спрямувати студентів на самостійну роботу, показати результати порівняння свого досвіду з досягненнями сучасної методики, навчити аналізувати сильні та слабкі сторони викладання, озброїти конкретними прийомами самоаналізу й самооцінки щодо своєї діяльності. Тому викладати такі лекції досить важко. Для цього необхідною вимогою є висока кваліфікація викладачів, які можуть спрямувати в потрібне русло самостійну працю студентів. Для студентів денної форми навчання економічних факультетів установчі лекції викладаються під час вибору тем курсових або дипломних робіт. Це методичні лекції, з яких можна дізнатися як підготувати курсову або кваліфікаційну роботу (підбір літератури, її вивчення, план роботи, захист роботи тощо).

Традиційна лекція (інформаційно-пояснювальна, розповідна) – це такий вид викладання, у якому пов'язано викладаються дані про конкретні факти, події, процеси або дії, що протікають і розвиваються у часі. Для такої лекції характерним є опис, пояснення наукових явищ, подій та монологічний стиль. Інформаційні лекції, а також її елементи та фрагменти необхідні: при наявності різних джерел інформації (корисний матеріал знаходиться в різних джерелах, а студенту складно його зібрати); викладення в доступних студенту джерелах здається лектору незадовільним; матеріал новий і ще не відображений в навчальній літературі; питання складне для розуміння і засвоєння тощо.

Лекція-бесіда. Під час такої лекції викладач ставить слухачам питання, які призначені не для контролю засвоєння знань, а для визначення думок і рівня обізнаності слухачів з проблеми, що розглядається, рівня їх готовності до сприйняття наступного матеріалу. Питання адресуються всій аудиторії. Для економії часу питання рекомендується формулювати так, щоб на них можна було відповідати однозначно. З урахуванням розбіжностей чи однастайності у думках викладач буде наступні питання, маючи при цьому можливість доказово викласти чергову тезу виступу. Питання можуть бути як елементарні, так і проблемні. Лекція-бесіда відома ще за часів Сократа. Вона характеризується високою емоційністю, оскільки викладач робить все можливе, щоб залучити аудиторію до спільних роздумів над науковими проблемами. Її перевага полягає у тому, що вона дозволяє привертати увагу слухачів до найбільш важливих питань теми, визначати зміст і темп викладення навчального матеріалу з урахуванням особливостей аудиторії. Слухачі, продумуючи відповідь на питання, отримують можливість самостійно прийти до тих висновків та узагальнень, які викладач повинен їм повідомити в якості нових знань. З іншого боку, студенти мають можливість зрозуміти глибину та важливість проблеми, що обговорюється. Це підвищує їх інтерес і ступінь сприйняття матеріалу. При такій формі заняття, лектор повинен дбати про те, щоб його питання не залишалися без відповідей, оскільки вони будуть носити риторичний характер, не забезпечуючи достатньої активізації здібностей студентів. Як правило, під час лекції-бесіди розповідають цікаві історії, підбирають приклади, що добре запам'ятовуються. Студенти добре сприймають такі лекції, образний характер яких допомагає наочно засвоїти навчальний матеріал. Разом з тим ефективність даного методу в умовах групового навчання знижується через те, що не завжди вдається залучити до двостороннього обміну думками кожного з слухачів, навіть, якщо група не чисельна.

Проблемна лекція – характеризується постановкою перед студентами навчальних проблем-завдань, які вони повинні самостійно вирішити. У даній лекції поєднуються проблемні та інформаційні основи. Частина знань студент отримує у вигляді готових знань, а частину – у ході самостійної роботи. Не будь-який навчальний матеріал можна перетворити в навчальну проблему для студентів. Таким чином, лектор наштовхує слухачів на пізнання протиріч і тим самим спонукає їх до активного мислення, стимулює розвиток у них пізнавальних інтересів, інтелектуальних прагнень і запитів. Такий пошук може вестися і на основі вже вирішених наукою проблем, і на підставі проблем, що вирішуються у науці сьогодні. Таким чином, лекція стає школою думки для студента. При цьому вона не є зразком правильного мислення і глибокого розв'язання проблем, а стимулює і направляє розумову діяльність студентів, робить їх не свідками, а співучасниками наукової дискусії і наукового пошуку. Ось чому без внесення проблемності до змісту і побудови лекції здійснити описане вище неможливо.

Визначивши вид проблемної лекції, викладач переходить до найважчої частини – створення проблемних ситуацій. Це досягається шляхом підбору суперечливих положень і фактів. Наприклад, нові факти можуть не отримувати правильного пояснення в рамках відомої слухачам теорії або суперечити їй. Тоді висунута лектором проблема усвідомлюється слухачами як пізнавальні труднощі, до неї породжується інтерес, а також прагнення подолати труднощі і встановити істину.

Розв'язання поставленої проблеми завжди вимагає мобілізації знань, навичок, вмінь, які є у студентів. Ті знання, які вже є в активному запасі студента, слід використовувати як базу для подальшого пізнання. У ході лекції потрібно робити посилення, нагадувати деякі ключові моменти раніше вивченого, щоб студент актуалізував те, що йому вже відомо і є необхідним для вирішення проблеми. В інших випадках лектор дає більш детальне викладення потрібних для цього опорних відомостей. Розумова діяльність студента на звичайній лекції інформаційного типу, як правило, не виходить за рамки репродуктивної. В кращому випадку, вона спрямована на добросовісне усвідомлення матеріалу, що викладається.

В проблемній лекції лектор прагне залучити студента до репродуктивної розумової діяльності, пробуджує у нього прагнення задавати питання, досягнути істини. Питання студента – найважливіший показник його пізнавальної активності та розвитку досить важливої якості творчої особистості – проблемного бачення. При проблемному читанні лекцій корисно, щоб студент попередньо готувався до лекції за навчальною літературою. Цим буде досягнуто одночасно два завдання: по-перше, студент прийде на лекцію вже попередньо підготовлений, по-друге, студент зрозуміє, що запропоноване лектором, неможливо знайти в підручнику. Унікальністю проблемної лекції є те, що студент веде діалог з лектором. При цьому він порівнює відомі йому знання, опрацьовані попередньо самостійно, з тими, що їх запропонував лектор. Ось чому від лектора вимагається володіти прийомами, що сприяють посиленню зв'язку між лектором і аудиторією, починаючи від окремих питань, звернутих до аудиторії в цілому, і тих, що передбачають відповідь у вигляді загальної реакції або окремих реплік, і закінчуючи завданнями типу тестів, невеликими бесідами з окремими студентами або їх групою. Не менш важливо піклуватися про післялекційну активність студентів, зокрема про те, щоб матеріал лекції був закріплений за допомогою підручника, як правило, у той же день, а конспект лекції оброблений і доповнений.

Лекція-візуалізація – є результатом реалізації принципу наочності навчання. Викладання лекції – візуалізації зводиться до розгорнутого коментування викладачем підготовлених візуальних матеріалів, що повністю розкривають тему даної лекції. Ці матеріали повинні забезпечувати систематизацію знань, що є у слухачів, подання нової інформації, створення проблемних ситуацій і можливості їх вирішення; демонструвати різні способи візуалізації, що важливо як у пізнавальній так і в професійній діяльності.

Лекція, яка читається кількома викладачами (гостьова). У ході такої лекції реальні професійні ситуації обговорюються з різних позицій двома спеціалістами, наприклад: представниками двох наукових шкіл, теоретиком і практиком, прихильником та противником того чи іншого рішення тощо. При цьому необхідно прагнути, щоб діалог викладачів між собою демонстрував культуру спільного пошуку вирішення проблемної ситуації, залучав до спілкування студентів тощо.

Лекція із завчасно запланованими помилками. Необхідність розвитку у студентів або слухачів вміння оперативного аналізувати професійні ситуації, виступати в ролі експертів, опонентів, рецензентів, виділяти неточну та неправильну інформацію сприяти розробці лекції з завчасно запланованими помилками. Отже, викладач у ході висвітлення теми закладає в її зміст певну кількість помилок як змістовного, так і, наприклад, мовного характеру. Підбираються найбільш типові помилки, які частіше всього роблять як студенти, так і викладачі в ході викладання. Лектор будує викладання таким чином, щоб слухачеві було не так легко помітити помилки. Інший варіант проведення такої лекції полягає в тому, що у ході лекції студенти відмічають у конспекті помічені помилки, щоб назвати їх у кінці лекції. На з'ясування допущених помилок відводиться 10-15 хв., а потім даються правильні відповіді на питання викладачем, слухачами або ж ними разом.

Лекція-пресконференція. Оголосивши тему лекції, викладач просить слухачів письмово задати йому питання з даної теми. Кожен слухач повинен протягом 2-3 хв. сформулювати питання, які найбільш його цікавлять, написати на папері та передати викладачу. Лектор протягом 3-5 хв. групує питання за змістом і починає викладати питання лекції. Викладення матеріалу будується не як відповідь на кожне задане питання, а у вигляді пов'язаного розкриття теми, у процесі якого формулюються відповіді. У кінці лекції викладач проводить підсумкову оцінку питань як відображення знань та інтересів слухачів.

Лекція-дискусія. У такому випадку лектор при викладенні лекційного матеріалу не тільки використовує відповіді на питання, але й організовує вільний обмін думками в інтервалах між логічними розділами.

Це пожевляє навчальний процес, активізує пізнавальну діяльність аудиторії і, що дуже важливо, дозволяє викладачу управляти колективною думкою групи, використовувати з метою переконання, подолання негативних установок та помилкових думок деяких слухачів. Звичайно, ефект досягається лише при правильному підборі питань для дискусії та умілому, цілеспрямованому управлінні нею. Вибір питань для слухачів, як і тем для обговорення повинен здійснюватися самим викладачем залежно від кваліфікації, складу студентів та тих конкретних дидактичних задач, які лектор ставить перед собою в даній аудиторії.

Лекція з розв'язанням конкретних ситуацій – це ще один спосіб активізації навчально-пізнавальної діяльності слухачів, за формою – та ж лекція-дискусія, але на обговорення виносяться не питання, а конкретна ситуація. Як правило, така ситуація представляється усно або в дуже короткому відеозаписі, діафільмі, тому її викладення повинно бути дуже коротким, але містити достатньо інформації для оцінки характерного явища та обговорення. Це так звана мікроситуація. Слухачі аналізують та обговорюють її всією аудиторією. Викладач намагається активізувати участь в обговоренні окремих питань, що звернені на окремих слухачів, з'ясовує їх оцінку, пропонує співставити з власною практикою, “зіштовхує” між собою різні думки та тим самим розвиває дискусію, намагаючись направити її в потрібному напрямі. Потім спираючись на правильні висловлення і аналізуючи неправильні, ненав'язливо, але переконливо, підводить аудиторію до колективного висновку чи узагальнення.

Іноді обговорення мікроситуації використовується в якості своєрідного прологу до наступної частини лекції. Це буває необхідним для того, щоб зацікавити аудиторію, загострити увагу на окремих питаннях, підготувати до творчого сприйняття матеріалу, що вивчається. На першій лекції студентам видаються робоча програма за курсом і перелік рекомендованої літератури. Викладач розповідає про вимоги, що висуваються для оцінки поточної діяльності.

Академічна лекція – традиційна навчальна лекція у вищому навчальному закладі. Для неї характерні високий науковий рівень, теоретичні абстракції, що мають велике практичне значення. Стиль такої лекції – чіткий план, суворі логіка, безсумнівні докази, короткі висновки. Чітка композиція лекції не допускає відхилень думок. Більшість навчальних лекцій за обліковими дисциплінами – академічні.

Популярна (публічна) лекція – викладання наукових істин для аудиторії, яка не підготовлена до їх сприйняття. Вчений-викладач зобов'язаний бути популяризатором, вміти просто та ясно викладати наукову проблему. Зазвичай, такі лекції читаються поза стінами навчального закладу. Але і у вищій школі вони мають місце. Зокрема, широко використовуються для студентів першого курсу з дисципліни «Вступ до спеціальності» або «Вступ до фаху».

Комплексна лекція – викладається на спеціальних курсах або факультетах підвищення кваліфікації викладачів. Вона є конгломератом даних з декількох наук при зберіганні переважного значення однієї з них. Такий комплексний розгляд теми допомагає студентам оцінити проблему. Комплексні лекції призначені для поглибленого висвітлення тих чи інших розділів і проблемних питань науки. Даний вид лекції частіше застосовують на денному відділенні. Особливістю таких лекцій є їх високий науковий рівень. Як правило, комплексні лекції читають викладачі, які ведуть наукові дослідження у даній області. Вони повідомляють студентам інформацію про різні наукові школи та напрями, різноманітні методи роботи, дискусійні питання у даній науковій області. У формі комплексної лекції можна проводити заняття з «Основ наукових досліджень в бухгалтерському обліку». З цією метою для проведення лекцій залучаються кілька викладачів (можливо, з різних кафедр), які займаються однією проблемою.

Наприклад, студенти виявили бажання проводити дослідження з питань кредитування. Для цього викладач з предмету «Фінанси» зосереджує свою увагу на економічній сутності кредитів та їх класифікації, викладач з банківської справи висвітлює основні операції з кредитами в банку; викладач з обліку – про відображення цих операцій на бухгалтерських рахунках, у реєстрах бухгалтерського обліку та фінансовій звітності.

При аналізі всіх видів лекцій потрібно звернути увагу і застерегти молодих викладачів від однозначно негативного оцінювання так званої неуважності або непосидючості студентів. Навіть найцікавіша лекція найуважнішим слухачем сприймається не довше ніж 15-20 хвилин. Після цього неминує виникає перемикання на будь-який сторонній об'єкт, зовнішній або внутрішній. Внутрішнім об'єктом можуть бути сторонні думки, які виникають через мовні або смислові асоціації. Отже, періодичне перемикання уваги – явище закономірне і не може безпосередньо характеризувати інтелект студента. Зворотній зв'язок у вигляді реакції слухачів на слова та дії викладача існує завжди. Досвідчені викладачі вміло оцінюють цей зворотній зв'язок і вносять відповідні корективи до методики занять.

Сухе плутане викладення, невпевненість викладача і монотонність подачі матеріалу зменшують інтерес до лекції. З іншого боку, не слід всю лекцію викладати у піднесеному тоні, з недоречним у науковій лекції пафосом. Це швидко втомлює слухачів. Здатність лектора передати навчальний матеріал у живій, образній формі має першочергове значення.

На нашу думку, необхідно вдосконалювати зміст лекційного курсу, перекомпонувати його, вилучати фрагменти затягнутого описового чи інформативного характеру. Замість переказу підручника на лекціях повинні викладатися лише узагальнені, ключові питання навчальної дисципліни, методи і алгоритми розв'язання основних завдань. Необхідно враховувати найновіші досягнення науки і техніки, оперативно реагувати на економічні та соціальні перетворення, особливо які відбуваються сьогодні в Україні. Лекція повинна бути такою, щоб студент не міг би без неї обійтися, щоб відвідування її давало переваги над самостійним засвоєнням матеріалу в умовах вільного відвідування.

Студенти самостійно не можуть виділити основний матеріал курсу, тому лектор повинен постійно вказувати, які положення, методи необхідно засвоїти. Деякі викладачі під час лекції пропонують студентам записувати різні правила та визначення. Зловживати цим також не варто. Крім того, перетворення лекції в диктант означає нічим не виправдану втрату часу. Запис пояснень під диктовку лише відволікає увагу і заважає засвоєнню матеріалу. Достатньо того, що на лекції з облікових дисциплін студенти записують цифрові приклади, які наводить викладач. Цифри повинні наводитися зі значною обачністю. Вони погано сприймаються аудиторією. Сприйняття полегшується, якщо встановлюються причинні зв'язки нових понять з поняттями вже відомими. Цілком обґрунтованим є прийом викладення нового навчального матеріалу на основі короткого повторення та встановлення зв'язку з вже відомим. Важливого значення при цьому набуває логічне і послідовне викладення даного курсу та ув'язка його викладання з іншими дисциплінами навчального плану. Щоб зв'язки та логічна послідовність окремих частин курсу були якісно сприйняті, слід йти від більш простого до більш складного та не починати викладення нового матеріалу, поки не буде засвоєно попередній. Звичайний прийом короткого повторення пройденого матеріалу встановлює зв'язок із наступним викладенням і полегшує засвоєння нових знань. Розробляючи конспект, слід завжди пам'ятати про встановлення оптимальних співвідношень між описовим матеріалом, теоретичним узагальненням і конкретними прикладами з практики. Вивчення психологічних особливостей сприйняття інформації показало, що при конспектуванні лекцій різного ступеня складності переробка та фіксація інформації відбуваються в плані її згортання з опорою на найбільш інформативні поняття. Проведення контролю на лекції сприяє тому, що студент перед лекцією проглядає конспект попередньої, хоча б у загальних рисах осмислює її зміст, а це добре впливає на якісь сприйняття нового матеріалу. Контроль на лекції результативний тільки в тому випадку, коли він охоплює всіх студентів. На нашу думку, активізувати роботу студента на лекції можна такими чином:

1) лектору не уникнути пасивної аудиторії, якщо студенти помітили, що лекція – це переказування підручника й нічого нового в ній немає. Тому на лекції корисно час від часу підкреслювати, що частину матеріалу студент не знайде в підручнику, а інша частина не викладається конспективно саме тому, що вона добре викладена в підручнику;

2) детальний запис лекції запобігає глибокому осмисленню матеріалу, тому на першій лекції слід виділити час для того, щоб нагадати студентам правила конспектування (записувати лише основні думки);

3) лекція у будь-якій її формі – це не монолог. Використовуючи питання та проблемні ситуації, можна і навіть корисно спонукати студентів подумки вести діалог з лектором, порівнювати положення з відомими раніше, перевіряти міцність аргументації. Досить корисною, наприклад, є спроба студента вирішити висунуту в лекції проблему раніше, ніж розв'язок буде сформульовано лектором, а потім порівняти ці розв'язки. При цьому лектор може вживати такі фрази-запрошення до розмови: проаналізуйте, розгляньте, запропонуйте свою думку щодо цього питання, наведіть свій варіант тощо.

Щодо новітнього удосконалення, то повністю автоматизований клас дозволить керувати навчальним процесом і без викладача. В цьому випадку текст лекції передається за допомогою ноутбука, який супроводжується проектором на дошку. В кінці кожного розділу лекції слухачам ставляться відповідні питання і на екрані відображаються різні відповіді на них. Завдання слухачів – натиснути номер клавіші, що відповідає, на їх думку, правильній відповіді. Якщо сума правильних відповідей, зареєстрованих спеціальним рахунковим пристроєм, нижче необхідного рівня, ноутбук автоматично переключається на іншу доріжку, де лекція викладається вже по-іншому. За необхідності, для уточнення пропонуються варіанти інших питань.

Звичайно ж, ефективність такої організації навчального процесу залежить не стільки від техніки, скільки від якості програм. Принципи та методи програмованого навчання поки ще не отримали достатнього поширення при економічній підготовці керівних кадрів.

Специфіка побудови лінійних та розгалужених програм для навчання цього контингенту слухачів потребує особливого вивчення. Але не слід розуміти так, що лекція із застосуванням техніки зворотного зв'язку можлива при наявності відповідних технічних засобів. В результаті процес засвоєння лекційного матеріалу стає керованим, а головне – максимально наближеним до рівня підготовки та сприйняття даної конкретної ситуації. Це, в свою чергу, забезпечує і деяку реалізацію принципу індивідуалізації навчального процесу в умовах групового навчання. При відсутності спеціальних технічних засобів обернений зв'язок можна забезпечити більш простими способами. Наприклад, через усне опитування (в невеликій групі) або із застосуванням найпростіших тестів програмованого контролю.

Висновки. Отже викладання курсів з бухгалтерського обліку не дає можливості імітації дійсного уявлення, що існують в сучасних умовах. Це не рівнозначно розподіляє вимоги до курсів протягом періоду навчання і занадто зосереджено на іспитах. Такий механізм не мобілізує студентів на самостійні заняття протягом усього періоду навчання, а створює для них можливість напружуватися наприкінці вивчення курсу. Тому тут необхідний перегляд традиційних іспитів. Пропонується і успішно використовуються на сьогодні інтерактивні лекційні підходи до методики викладання облікових дисциплін як необхідної складової навчального процесу. Зокрема, застосування комп'ютерних тестів та оцінка знань студентів після кожного визначеного блоку теми чи однієї об'ємної теми, а не просто наприкінці курсу. Тут себе непогано зарекомендувала модульно-рейтингова система, хоча і вона потребує свого вдосконалення у вигляді розробки її модифікації до кожної окремої облікової дисципліни.

Список використаних джерел:

1. Грицуленко С.І., Потапова-Сінько Н.Ю., Гарбера К.М. Методика викладання економічних дисциплін: навч. посіб. Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2017. 224 с.
2. Карпенко О.В. Управлінський облік: організація, методологія, методика викладання: монографія. Полтава: РВЦ ПУСКУ, 2015. 341 с.
3. Оргинський В.Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
4. Курлянд З.Н., Хмелюк Р.І., Семенова А.В. [та ін.] Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / за ред. З. Н. Курлянд. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. 495 с.
5. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII / Верховна рада України. База даних «Законодавство України»: URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 09.03.2023).
5. Чижевська Л.В. Методика викладання облікових дисциплін: навч. посіб. За ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. Житомир: Рута, 2013. 504 с.
6. Ясишена В.В., Волинець В.І. Методологія наукових досліджень і викладання облікових дисциплін: навч. посіб. Тернопіль: Крок, 2017. 231 с.

РЕАЛІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-300-2-13>

Ірина ЯСІНЕЦЬКА

доктор економічних наук, професор
Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»
e-mail: kinash.irina@meta.ua

Ольга ПЕТРИЦЕ

кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»
e-mail: petrichtche@ukr.net

Сергій СТЕПАНКОВ

викладач кафедри фізичного виховання
Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»
e-mail: Stepankov.Serhiy@gmail.com

Вступ. Сьогодні в Україні розроблена відповідна Концепція розвитку національної інноваційної системи, затверджена в 2009 р. Кабінетом Міністрів України, яка передбачає сукупність законодавчих, структурних і функціональних інституцій, що задіяні у процесі створення і застосування наукових знань і технологій та визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови для забезпечення інноваційного процесу.